

Daiga Jamonte, Bc.hist

Latvijas Universitātes Muzeja krājuma glabātāja

Mārtiņa Lapiņa fotografētais Aleksandra Zāmeļa portrets

A. Zāmelis, 20. gs 20. gadu beigās - 30. gados.
Foto: Mārtiņš Lapiņš. LU Muzeja krājums

Godinot latviešu botāniķi un ģenētiķi Aleksandru Zāmeli 125 gadu jubilejā par mēneša priekšmetu Latvijas Universitātes (LU) Muzejs ir izvēlējis A. Zāmeļa portretu, kas 20. gadsimta 20. gadu beigās – 30. gados uzņemts Mārtiņa Lapiņa fotodarbnīcā Rīgā, Marijas ielā 2.

Šis **portrets** izceļas dabaszinātņu fotouzņēmumu klāstā. Biežāk mūsu zinātnieki redzami portretos, kas uzņemti darba apstākļos, retāk privātajā dzīvē, bieži tie ir kolēģu veikti fotouzņēmumi. Savukārt dabaspētnieku fotosalonā uzņemtie portreti parasti ir visai statiski un uzņemti tuvplānā. Šis portrets atšķiras ar to, ka tajā fotografētā persona atainota ar māksliniecisku vispārinājumu. Fotogrāfijā mēs redzam A. Zāmeli patiešām raksturojošu portretu, un mēs redzama abstraktāku vispārinājumu - botāniķa tēlu. Fotogrāfijā redzams vīrs laikam atbilstošā apģērbā, ar platmali galvā, kas ir tikko popularitāti guvusi vīrieša galvassega, ko lika galvā arī dodoties “ekskursēt dabā” jeb lauka pētniecībā. [Platmales](#) bija iecienījis arī zoologs un ģenētiķis Jānis Lūsis (1897 –

1979). Mētelis un tik raksturīgā mugursoma rada dzīvu iespaidu, ka pētnieks ir devies vai atgriezies no lauka darbiem. Uz to, ka attēlā

redzams botāniķis, jau tieši norāda aksesuārs - lielais krustziežu dzimtas augs, kas vistīcamāk ir no *Erysimum* ģints. Hipotēzi dara ticamāku fakts, ka izstrādājot savu doktora darbu “Ģinšu un sugu krustošanas mēģinājumi krustziežu dzimtā”, A. Zāmelis ir veicis pētījumu par šīs ģints

hibrīdiem. Augs gan ir neparasti liels eksemplārs, iespējams, tas ir audzēts [LU Botāniskajā dārzā](#), kur A. Zāmelis veica minētos pētījumus un eksperimentus.

A. Zāmelis LU Botāniskā dārza palmu mājā. Fotografārs nezināms, 20. gs. 20. -30. gadi. LU Muzeja krājums (kopija)

Vēl fotogrāfijā redzams, ka A. Zāmelim pirkstā ir laulības gredzens, atgādinot par viņu kā ģimenes cilvēku. Fotoattēlā mēs redzam ne tikai zinātnieka tēlu, bet arī personību ar savām individuālajām iezīmēm. Fotografija neviļus atgādina A. Zāmeļa kolēģa algologa Henriha Skujas (1892 - 1972) rakstīto par viņu:

“Dziļš ideālists, kam tāls viss praktiskais, svešs savtīgums un šaursirdība, tas sevī apvienoja ievērojamu zinātnieku un mākslinieku ar bērna dvēseli. Jo spilgti izpauās arī viņa muzikālā apdāvinātība. Bieži un ar lielu labpatiku tas sēdās pie klavierēm, lai atpūtas brīžos veldzētos pats un sagādātu arī tuvākiem kolēģiem jauku mirkli; nereti tās bija improvizācijas vai arī paša kompozīcijas, jo savas jutīgās dvēseles noskaņas un pārdzīvojumus tas mīlēja izteikt skaņās.”
(H. Skuja. Prof. Dr. rer. nat. Ā. Zāmeļa pieminai)

A. Zāmelis ar sievu Eldu un meitu Rūtu. Fotogrāfs nezināms, 20. gs. 30. gadu sākums. LU Muzeja krājums

Fotogrāfijā redzamais izcilais **latviešu botāniķis A. Zāmelis** (1897 –1943; tekstos arī - Zāmelis, Samels, Sahnels) bija arī **viens no pirmajiem ģenētiķiem Latvijā**. Ģenētika šajā laikā tā bija jauna zinātnes joma un pētnieks ne tikai lasīja lekcijas augstskolās, bet arī centās to popularizēt plašāk sabiedrībā.

A. Zāmelis, portrets tuvplānā. Fotogrāfs nezināms, 20. gs. 20. -30. gadi. LU Muzeja krājums (kopija)

Savas dabaszinību **studijas** A. Zāmelis uzsāka Petrogradas Universitātē (tagad - Sanktpēterburga), bet studijas pabeidza un ieguva maģistru grādu jau LU Matemātikas un Dabaszinātņu fakultātē. Studiju gados viņš jau kļuva par subasistentu LU Botānikas katedrā. LU A. Zāmelis strādāja līdz mūža galam, vien 1941. gadā kļuva par docentu (pēc terminu maiņas -

ārkārtas profesors) Jelgavas Lauksaimniecības universitātē (tagad - Latvijas Lauksaimniecības universitāte), bet paliekot par ārštata docentu LU. Pētniecībā viņš īpašu uzmanību veltīja tādām sistemātiskā ziņā sarežģītām augu ģintīm kā rasaskrēsliņi *Alchemilla* un silpurenes *Pulsatilla*. Viņš rakstīja arī par Latvijā reti sastopamu augu sugām un to izplatību, kā arī pētīja augu iedzimtību, visvairāk pievēršoties filadelfiem *Philadelphus* un krustziežiem *Cruciferae*. 1942. gadā A. Zāmelis ieguva zinātņu doktora grādu, aizstāvot disertāciju “Ģinšu un sugu krustošanas mēģinājumi krustziežu dzimtā”. Viņš bija vairāku zinātnisko biedrību biedrs.

A. Zāmelis pie krustziežu dzimtas auga. Fotografija no A. Zāmeļa disertācijas «Ģinšu un sugu krustošanas mēģinājumi krustziežu dzimtā» pielikuma. Fotografis: E. Kālis, 1928. gads. LU Muzeja krājums

A. Zāmelis ir **dzimis** 1897. gada 25. augustā Trikātas draudzē Jaunvāles pagasta “Norveļos” veterinārārsta un sabiedriskā darbinieka Eduarda Zāmeļa (1866 - 1947) ģimenē. 1925. gadā A. Zāmelis apprecējās ar Eldu Ūdri (1898 - 1942), viņiem piedzima divi bērni: Rūta Zāmele Grotiņa (1930 - 1964) un Ansis Zāmelis (1937 - 1972). Diemžēl Elda Zāmele mira jau 1942. gadā un jau pēc gada - arī A. Zāmelis. Rūpes par bērniem uzņēmas A. Zāmeļa brālis.

Minēto A. Zāmeļa fotoportretu radījis 20. gadsimta pirmās puses **viens no ievērojamākajiem latviešu fotogrāfiem Mārtiņš Lapiņš** (1873 - 1954). M. Lapiņš, pats būdams ievērojams portretists, bija skolotājs citiem, ne mazāk ievērojamiem fotogrāfiem, piemēram, Vīlim Rīdzeniekam (1884 - 1962), Lūcijai Alutis-Kreicbergai (1889 - 11985). Latvijas kultūras vēsturē M. Lapiņš ir iegājis arī kā kinooperators.

M. Lapiņš ir dzimis Rembates pagastā. Fotografiju viņš apguva pašmācības ceļā. 1905. gadā viņš atvēra fotodarbnīcu Rīgā Grīziņkalnā, 1912. gadā - Marijas ielā 26, ko vēlāk pārdeva L. Alutis-Kreicbergai, bet pats atvēra fotodarbnīcu Marijas ielā 2, kur arī uzņemts A. Zāmeļa fotoportrets. Pēc Pirmā pasaules kara viņš bija arī “Ilustrētā Žurnāla” speciālkorespondents. Darbnīcas ēka Otrā pasaules kara laikā tika nobombardēta, un līdz ar to tika iznīcināts M. Lapiņa lielais foto un kino arhīvs. Viņa uzņemtās fotogrāfijas šobrīd glabājas muzejos, bibliotēkās,

ģimenes albūmos, publikācijās. Pēc kara M. Lapiņš strādāja par fotogrāfu kombinātā “Rīgas foto”.

M. Lapiņš aktīvi darbojās **Latviešu fotogrāfiskajā biedrībā (LFB)**. Būdams viens no sava laika izcilākajiem fotogrāfiem, bija arī jauno fotogrāfu skolotājs, apmācot ne tikai savus mācekļus, bet būdams arī pasniedzējs biedrības rīkotajosursos. LFB savā darbībā bija uzņēmusies latviešu fotogrāfu izglītošanu ne tikai fotogrāfijas tehnikā, bet arī mākslinieciskā ziņā. Biedrības biedri gan piedalījās fotoizstādēs - konkursos, gan paši tādas rīkoju, par savu misiju uzskatot fotogrāfijas mākslinieciskā līmeņa celšanu ne tikai radot mākslas darbus, bet arī savā ikdienas darbā fotodarbnīcā.

Protams, tas attiecas arī uz portretu fotografēšanu. **M. Lapiņa fotodarbnīca bija iecienīta arī kultūras un mākslas darbinieku vidū.** Ar saviem darbiem viņš piedalījies gan vietējās, gan starptautiskajās izstādēs, saņemot godalgas un publikas atzinību. Jau 1910. gadā presē par M. Lapiņa fotogrāfijām tika rakstīts: “Viskoplākā un vistuvākā plašākas publikas garšai ir Mārtiņa Lapiņa izstāde. Viņa vārds publikai pazīstams jau no agrākām izstādēm. Jāatzīst, ka Lapiņa kungs ieliek savos uzņēmumos milzum daudz enerģijas, meklējot izteiksmi pozā un apgaismojumā, ar jo lielu rūpību ievērojot publikas garšu un tehnisko darba pilnību. Publika viņa pūles bagātīgi atlīdzina, viņu uzmeklējot pat pilsētas nomalē, kur atrodas viņa darbnīca.” (Citēts [pēc Pētera Korsaka raksta](#))

M. Lapiņa fotokamera ir fiksējusi ne vienu vien literātu, aktieri, kultūras un mākslas darbinieku un, kā liecina mūsu Mēneša priekšmeta fotogrāfija, arī zinātnes pārstāvi. Jādomā, ka A. Zāmelis nav vienīgais zinātnieks, ko iemūžinājis M. Lapiņš.

M. Lapiņa radītais A. Zāmeļa fotoportrets glabājas [LU Muzeja Botānikas un mikoloģijas kolekcijās](#) A. Zāmeļa mantojuma apakškolekcijā, kurā glabājas citi, nezināmu autoru, fotouzņēmumi, dokumenti, manuskripti - zinātnieka darba un dzīves liecības, no kuriem daļa apskatāma LU Muzeja virtuālajā izstādē “**Aleksandram Zāmelim 125**”. Iepazīties ar šiem materiāliem klātienē ir iespējams, apmeklējot LU Muzeja Botānikas un mikoloģijas kolekcijas Kronvalda bulvārī 4, Rīgā [iepriekš piesakoties šeit](#).

Paldies par palīdzību raksta tapšanā izstādes sagatavošanas komandai, kā arī Dr. biol. Ievai Akmanei, Rīgas Vēstures un kuģniecības muzeja fotomateriālu kolekcijas krājuma glabātājai Laumai Lancenieci, Latvijas Fotogrāfijas muzeja vadītājai Baibai Teterai.

Papildus informācija:

Par A. Zāmeli:

[Aleksandram Zāmelim - 125 : virtuālā izstāde / Latvijas Universitātes Muzejs, Daiga Jamonte, Kristīne Kuznecova, 2022](#)

[Aleksandra Zāmeļa bibliogrāfija / sastādīja Dagnija Ivuble, 2022.](#)

[Aleksandrs Zāmelis / izmantoti E. Vimbas materiāli. Rīga : LU Botāniskais dārzs, 2020.](#)

[Latvijas izcilie biologi : Aleksandrs Zāmelis / materiālu sameklēja, apkopoja un uzrakstīja Edgars Vimba. Vade mecum "Nāc man līdzi"/ LU Bioloģijas fakultātes un LIIS projekta materiāli, 2008.](#)

Raipulis J. Botāniķim Aleksandram Zāmelim – 100. *Dabas un vēstures kalendārs*, 1997 / atb. red. un sast. Zaīga Kipere ; Latvijas Dabas un pieminekļu aizsardzības biedrība. Rīga: Zinātne, 1996 (1997), 250.–253. lpp.

Skuja H. Prof. Dr. rer. nat. Ā. Zāmeļa piemiņai. *Tēvija*, Nr. 217, 1943, 16. sept.,

Skuja H. Aleksandrs Zāmelis. 1897.-1943. Bibliogr.: S. 123-124. *Berichte der Deutschen Botanischen Gesellschaft*, Bd. LXVIIIa., 1955, S. [121]-124

Par M. Lapiņu:

Korsaks P. Mārtiņš Lapiņš. Sejas// [Latvijas Jaunatne, Nr.12 \(20.01.1993\)](#)

Latvijas fotomāksla: vēsture un mūsdienas. – Rīga., 1985.

Latvijas mākslas vēsture IV. - R., 2014

Portrets Latvijā. 20. gadsimts. Sejas izteiksme. - R., 2018